

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

«Правознавство. 9 клас»

для закладів загальної середньої освіти.

Автори: Берендєєв С.О., Євтушенко Р.І., Сергієнко В.С.,
Степанова Н.М.

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»

(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.08.2025 №1192)

Пояснювальна записка

Модельна навчальна програма курсу «Правознавство» для 9 класу (адаптований варіант для здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій) розроблена згідно з Законом України “Про освіту” від 05.09.2017 №2145-VIII, “Про повну загальну середню освіту” від 16.01.2020 №463-IX, Державного стандарту базової загальної середньої освіти (Постанова КМУ наказ від від 30.09.2020), наказу МОН від 21.07.2025 № 1047 “Про затвердження Типової освітньої програми для навчання на рівнях повної загальної середньої освіти осіб, які проживають або проживали на тимчасово окупованій території України”, Наказу МОН від 7.08. 2025 №1119 “Про внесення змін до Типової освітньої програми для навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування та України”, наказу Державної установи “Український інститут розвитку освіти” від 16 травня 2025 року №60-аг “Про утворення робочих груп щодо розроблення модельних навчальних програм з вивчення окремих предметів, адаптованих до потреб здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій”.

Метою модельної навчальної програми є формування правової культури, громадянської свідомості, зміцнення національної ідентичності через вивчення українознавчого компонента та ключових компетентностей, необхідних для активної участі в суспільному житті, захисту власних прав і свобод, а також розуміння правових механізмів у різних життєвих ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану та тимчасової окупації. Програма спрямована на розвиток умінь учнів та учениць аналізувати

правові норми, застосовувати їх у практичних ситуаціях та усвідомлювати свою роль як відповідальних громадян України.

Основні завдання програми:

- ознайомити учнів з основами права, структурою правової системи України та основними галузями права;
- сформувати розуміння конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також механізмів їх захисту;
- поглибити знання про історію української державності та роль права у боротьбі за незалежність;
- розвинути вміння учнів аналізувати правопорушення, розрізняти види юридичної відповідальності та застосовувати принципи законності;
- ознайомити з особливостями правового захисту в умовах тимчасової окупації, воєнного стану та в кіберпросторі;
- навчити учнів розпізнавати порушення прав людини, фіксувати їх та звертатися за допомогою до відповідних інституцій;
- сприяти формуванню активної громадянської позиції, заснованої на повазі до української історії, культури та демократичних цінностей.

Після опанування модельної навчальної програми учні/учениці зможуть:

- розрізняти основні галузі права та пояснювати їх значення в житті суспільства;
- охарактеризувати конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, а також механізми їх захисту;
- усвідомлювати нерозривний зв'язок правової системи України з її історією, культурою та державницькими традиціями;

- аналізувати правопорушення, визначати їх види та розуміти особливості юридичної відповідальності неповнолітніх;
- застосовувати знання про міжнародне гуманітарне право та права цивільного населення в умовах окупації;
- розпізнавати фейки, захищати свої дані в кіберпросторі та діяти в надзвичайних ситуаціях;
- усвідомлювати власну гідність, реалізувати власні права і свободи, поважати права і гідність інших осіб, виявляти толерантність та протидіяти проявам дискримінації;
- дотримуватися демократичних принципів, конструктивно взаємодіяти з іншими особами, долучатися до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем;
- усвідомлювати необхідність утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства;
- звертатися за допомогою до українських та міжнародних інституцій, фіксувати порушення прав людини без ризику для себе;
- усвідомлювати свою роль у розбудові демократичного суспільства та майбутнього України, спираючись на знання про її минуле та правові засади.

Адаптація змісту програми

Реалізацію модельної навчальної програми доцільно здійснювати використовуючи наступні форми організації навчання, які будуть враховувати специфіку перебування здобувачів освіти на тимчасово окупованих територіях та за кордоном і можливі безпекові ризики:

- екстернатна форма (самостійне опрацювання освітніх матеріалів та складання підсумкових атестацій);

- сімейна форма навчання;
- патронаж для дітей, що перебувають на тимчасово окупованій території та продовжують навчання в українській системі освіти;
- дистанційна або онлайн-освіта (з використанням рекомендованих платформ);
- індивідуальний навчальний план або консультаційна підтримка після переїзду на підконтрольну територію.

Зміст програми посилено українознавчим компонентом, що передбачає розгляд правових норм крізь призму національної історії, боротьби за незалежність та формування демократичних інститутів в Україні. Водночас програма акцентує увагу на розділах, які мають безпосереднє значення для життя в умовах окупації, зокрема розділах 4 ("Механізми захисту прав людини в умовах окупації та воєнного стану") та 5 ("Безпека і правовий захист у кіберпросторі та надзвичайних умовах"). Учні та учениці отримують детальні роз'яснення щодо прав цивільного населення, гарантованих Женевською конвенцією, зокрема права на життя, свободу, освіту та медичну допомогу. Особлива увага приділяється практичним аспектам, зокрема: як поводитися під час обшуків, затримань чи погроз, як безпечно фіксувати порушення прав людини, як розпізнавати воєнні злочини та куди звертатися за допомогою.

Програма включає інформацію про права вимушено переселених осіб, а також про міжнародні інституції, такі як Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, ООН та ЮНІСЕФ, із чіткими інструкціями щодо способів звернення до них, зокрема через доступні онлайн-канали, гарячі лінії чи чат-боти.

Методологічно програма адаптується шляхом використання дистанційних форм навчання, таких як відеоуроки, інтерактивні

онлайн-матеріали, презентації, які дозволяють учням отримувати знання і формувати компетентності навіть за обмеженого доступу до інтернету або власних навчальних закладів. Практичні заняття, такі як моделювання звернень до міжнародних гуманітарних організацій чи аналіз фейкової інформації в кіберпросторі, враховують умови, у яких учні та учениці можуть перебувати, з особливим акцентом на їхню безпеку та анонімність.

Підсумкове обговорення на тему "Яка моя роль у розвитку громадянського суспільства в Україні?" спрямоване на підтримку мотивації учнів та учениць, підкреслюючи їхню цінність як громадян України та безпосередню можливість впливати на майбутнє своєї держави навіть у складних умовах. Психологічна чутливість у викладанні забезпечується уникненням травматичних тем або їх обережним висвітленням із залученням методів підтримки емоційного благополуччя, таких як рефлексія чи групові дискусії в безпечному форматі.

Перелік видів діяльності на уроці, передбачений навчальною програмою є орієнтовним, тому учителі мають змогу самостійно обирати відповідні форми та методи навчання, які забезпечують ефективний розвиток ключових компетентностей їхніх учнів та учениць.

Такий підхід забезпечує не лише доступність освіти, але й практичну підготовку учнів та учениць до захисту своїх прав, безпечної поведінки в умовах окупації, активної громадянської позиції та їхньої подальшої інтеграції в українське суспільство після деокупації.

Структура модельної навчальної програми з правознавства для 9 класу (17 годин)

Модельна навчальна програма з правознавства для 9 класу розрахована на 17 годин (0.5 годин на тиждень) і структурована у п'ять

тематичних розділів, які логічно пов'язані між собою та спрямовані на формування правової культури, громадянських компетентностей і практичних навичок учнів. Розподіл годин на вивчення кожного розділу вчителі можуть визначати самостійно, адаптуючи їх до потреб учнів/учениць, рівня їхньої підготовки, специфіки навчального процесу та особливостей регіону.

- Розділ 1. Основи теорії держави й права.
- Розділ 2. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.
- Розділ 3. Юридична відповідальність.
- Розділ 4. Механізми захисту прав людини в умовах окупації та воєнного стану.
- Розділ 5. Безпека і правовий захист у кіберпросторі та надзвичайних умовах.

Модельна навчальна програма

Правознавство 9 клас

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета / інтегрованого курсу	Пропоновані види навчальної діяльності
Розділ 1. Основи теорії держави й права		
характеризує роль Конституції України, засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні, а також самоврядних територіальних спільнот, механізми їх формування та діяльності [9 ГЮ 6.1.1-1] пояснює та ілюструє принцип верховенства права і розподіл гілок влади, ознаки правової держави і громадянського суспільства [9 ГЮ 6.1.1-2] характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ГЮ 5.1.4-1] наводить приклади, як	Вступ. Поняття права, його джерела. Структура правової системи України. Основні галузі права: конституційне, сімейне, трудове, цивільне, адміністративне, кримінальне. Що таке держава та які її ознаки та функції. Форми держави. Органи державної влади в Україні.	Аналіз і обговорення цитат відомих правників, щодо ролі права у суспільстві. Складання схем/діаграм "Органи державної влади в Україні" або "Основні галузі права". Ситуативний аналіз "Що таке держава?" Учні пропонують уявну ситуацію (наприклад, створення нової держави на острові), де вони визначають необхідні ознаки та функції держави, аргументуючи свої ідеї. Дискусія "Чи може держава

громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси [9 ГІО 6.1.2-1] використовує принципи врядування, долучається до розроблення правил, які діють у закладі освіти і громаді, виявляє випадки їх порушення [9 ГІО 6.1.2-3]		існувати без права?". Створення порівняльної таблиці: мораль/право. Складання ментальної карти "Галузі права". Кейс-метод Аналіз різних правових ситуацій та визначення, до якої галузі права вони належать. Використання інтерактивних вікторин (Kahoot, Quizizz, Learning apps) для перевірки знань про класифікацію прав людини (особисті, політичні, соціально-економічні, культурні).
--	--	--

Розділ 2. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина

пояснює різницю між поколіннями прав людини і значимість прав людини для особи, групи людей і суспільства загалом [9 ГІО	Конституція України — основний закон держави. Права людини. Покоління прав людини.	Аналіз статей Конституції (на вибір). Дебати на тему: "чи можливе абсолютне право?". Рольова гра
---	--	---

5.2.2-2] розрізняє права людини і обов'язки громадянина, пояснює взаємозв'язок між правами/ потребами та правом і законом [9 ГІО 5.2.2-3] характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ГІО 5.1.4-1] обмірковує, що він може робити для утвердження культури демократії [9 ГІО 5.1.4-2] визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3] характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку правової культури та збереженні територіальної	Права, свободи та обов'язки людини і громадянина: загальна характеристика. Класифікація прав людини: особисті, політичні, соціально-економічні, культурні. Обов'язки громадянина України. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.	"Парламентський комітет з прав людини". Проектна робота "Як саме я б захищав свої права в повсякденному житті?". Груповий проект «Права та обов'язки громадянина» Учні/учениці аналізують Конституцію України, вибирають 3–5 ключових прав і обов'язків громадян, створюють постер або відеоролик, пояснюючи їх значення для сучасного громадянського суспільства. Написання есе "Сценарій мого життя як свідомого громадянина". Дискусія "Права без обов'язків – міф чи реальність?". Аналіз Конвенції ООН про права дитини Учні/учениці аналізують
--	--	--

цілісності держави [9 ГЮ 6.1.3-1]		ключові положення Конвенції ООН про права дитини, обирають одне право (наприклад, право на захист від насильства) і досліджують, як воно реалізується в Україні.
-----------------------------------	--	--

Розділ 3. Юридична відповідальність

обґрунтовує необхідність поваги до власної гідності та гідності іншої особи [9 ГЮ 5.1.3-2] дотримується законів, суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини і принципу поваги до людської гідності [9 ГЮ 5.2.2] пропонує, як протистояти випадкам дискримінації та утисків [9 ГЮ 5.3.2-3] обґрунтовує необхідність попри життєві обставини добросовісно та у правовий спосіб утверджувати свої права	Що таке правопорушення? Його види та склад. Поняття та види юридичної відповідальності (кримінальна, адміністративна, цивільно-правова). Поняття злочину та адміністративного правопорушення. Особливості юридичної відповідальності неповнолітніх.	Кейс-метод Аналіз конкретних ситуацій та визначення виду юридичної відповідальності відповідальності (наприклад, крадіжка телефону, перехід дороги в недозволеному місці, невиконання умов договору). Рольова гра "Судове засідання". Дискусія "Чи варто карати неповнолітніх так само, як і дорослих?". Перегляд та обговорення
---	---	---

[9 ГІО 6.1.3-2] пропонує декілька варіантів розв'язання проблем відповідної спільноти та обирає найоптимальніший [9 ГІО 6.2.1-2] діє доброчесно з урахуванням своїх емоцій та почуттів інших осіб [9 ГІО 6.2.2-2] аналізує приклади вирішення конфліктних ситуацій в українському суспільстві та світі [9 ГІО 6.3.1-2] пропонує способи подолання конфліктів, розв'язання соціальних, політичних та інших суперечностей [9 ГІО 6.3.1-3]	Практичне заняття. Обставини, що юридичну відповідальність. Принципи законності та гуманізму. Презумпція невинуватості.	фрагментів фільмів, що ілюструють приклади ситуацій з правопорушеннями. Визначення їхнього складу. Аналіз статей Кримінального кодексу України (спрощено). Дискусія "Чому презумпція невинуватості є важливим принципом права?".
Розділ 4. Механізми захисту прав людини в умовах окупації та воєнного стану		
доводить необхідність захисту прав і гідності людини [9 ГІО 5.2.1] аргументує важливість	Правовий режим надзвичайного та воєнного стану. Міжнародне гуманітарне	Дослідницька робота Пошук та аналіз інформації про діяльність Міжнародного Комітету Червоного

міжнародних і національних документів, що містять стандарти прав людини [9 ГІО 5.2.2-1] дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини [9 ГІО 5.2.2-4] ідентифікує та моделює ситуації, пов'язані з порушенням прав людини, та обирає способи захисту цих прав [9 ГІО 5.2.1-1] планує своє життя у коротко- та/ або довготривалій перспективі, планує способи досягнення своїх цілей [9 ГІО 5.1.2-3] обґрунтовує необхідність попри життєві обставини добросовісно та у правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2] пропонує способи подолання конфліктів, розв'язання соціальних, політичних та	право: сутність, основні принципи. Женевська конвенція як ключовий документ. Права цивільного населення на окупованих територіях: право на життя, свободу, освіту, медичну допомогу. Воєнні злочини. Права вимушено переселених осіб. Міжнародні інституції захисту прав людини: Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд.	Хреста. Практикум "Як захистити себе в умовах війни?". Рольова гра «Міжнародне гуманітарне право» Учні/учениці моделюють ситуацію, де міжнародні організації допомагають захистити права дітей у зоні конфлікту. Створення інформаційного постеру "Мої права під час війни". Практикум "Куди звертатися у разі порушення моїх прав?". Створення пам'ятки "Як звернутися до Європейського суду з прав людини чи ООН" із чіткими кроками та контактами. Перегляд відео про роботу міжнародних
---	--	---

інших суперечностей [9 ГЮ 6.3.1-3]		судів. Складання схеми звернення до міжнародних інстанцій. Кейс-метод «Порушення прав людини» Учні/учениці обирають реальний приклад порушення прав людини і досліджують, які механізми захисту (національні чи міжнародні) були застосовані для захисту цих прав. Моделювання діяльності міжнародної організації Учні/учениці моделюють засідання Європейського суду з прав людини або Комітету ООН, розглядаючи умовну справу про порушення прав людини. Кожна група представляє суддів, позивачів, адвокатів.
---	--	---

Розділ 5. Безпека і правовий захист у кіберпросторі та надзвичайних умовах

розпізнає способи маніпулювання інформацією та ознаки пропаганди [9 ГІО 3.3.3] виявляє факти маніпулювання масовою інформацією в текстових і візуальних джерелах [9 ГІО 3.3.3-1] наводить приклади дії пропаганди в суспільстві [9 ГІО 3.3.3-2] чітко формулює та висловлює судження стосовно суспільних ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ГІО 4.2.3-1] розкриває сутність принципу недискримінації і виявляє його порушення у повсякденному житті і медіаповідомленнях [9 ГІО 5.3.1-3] визначає способи власної участі в житті класу/ закладу освіти/ родини/ місцевої	Мої права і обов'язки у кіберпросторі. Як розпізнати фейки, не піддаватися маніпуляціям та захистити свої особисті дані в інтернеті. Алгоритм дій у разі небезпеки: обшук, затримання, погрози. Правила поведінки з озброєними людьми. Як фіксувати порушення прав і збирати докази без ризику для себе. Гарячі лінії, чат-боти та інші ресурси для надання допомоги та консультацій дітям. Як правильно звернутися по допомогу до українських органів влади,	Практикум "Перевіряємо новини". Аналіз реальних новинних заголовків та статей з подальшим обговоренням, як відрізнити фейк від правдивої інформації. Розробка алгоритму захисту особистих даних у кіберпросторі (створення надійних паролів, уникнення шахрайських сайтів, налаштування безпеки в соцмережах, тощо). Практикум Відпрацювання алгоритму дій у разі потенційної небезпеки. Проект «Допомога дітям у конфлікті». Учні/учениці розробляють план дій для захисту прав дітей у зонах конфлікту
---	--	--

спільноти [9 ГІО 6.2.1-4] розкриває суть та значення Цілей сталого розвитку ООН [9 ГІО 6.2.1-5] критично оцінює роль людей та урядів держав у досягненні Цілей сталого розвитку ООН [9 ГІО 6.2.1-6] спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах або організовує їх [9 ГІО 6.2.1-7] бере участь у проектах, спрямованих на утвердження цінності незалежності і територіальної цілісності України [9 ГІО 6.2.1-8]	міжнародних та гуманітарних організацій (наприклад, ООН, ЮНІСЕФ). Підсумкове обговорення: "Яка моя роль у розвитку громадянського суспільства в Україні?".	(наприклад, організація безпечних шкіл чи гуманітарної допомоги). Презентують у форматі буклета чи відео. Творча робота "Лист у майбутнє" або есе на тему "Мої права – моя сила".
--	--	---